

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ПЕДАГОГІКА ТА ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ БУКОВИНИ ЯК ЗАСІБ БОРОТЬБИ ІЗ ПРОБЛЕМАМИ СОЦІО-КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ (ПОЧАТОК ХХ СТ.)

PHYSICAL EDUCATION OF YOUNG PEOPLE OF BUKOVINA AS A MEANS OF COMBATING THE PROBLEMS OF SOCIO-CULTURAL LIFE (EARLY XX CENTURY)

Стаття присвячена аналізу змісту статей у друкованих виданнях Буковини досліджуваного періоду, що розглядали різні аспекти фізичного виховання дітей та молоді краю. З'ясовано, що тіловиховна та здоров'язбережувальна тематика з'явилась на сторінках преси краю досліджуваного періоду майже на етапі її заснування. Основними тематичними напрямками «Буковинських православних календарів» стали профілактичні матеріали із визначенням шляхів профілактики та боротьби із хворобами (із застудними – загартуванням, внутрішніх органів – помірністю у харчуванні, порушеннями постави – правильними позами під час сидіння та стояння, систематичними заняттями іграми, гімнастикою тощо); рекламні (продаж дитячого ігрового майданчика із баштою, містком, сходдами та іншим ігровим обладнанням); аналітичні (визначені проблеми населення – тютюнопаління, алкоголізм, хронічні хвороби, висока смертність дітей) із визначенням подальших перспектив подолання цих проблем (тілесне виховання: чистота тіла, фізичний гарт, розвиток фізичних якостей та характеру, праця, освіта, національне виховання, знання української народної спадщини). Ще одним напрямком стали статті виховного характеру із аналізом стану виховання в родинах Буковини досліджуваного періоду, визначенням результатів виховання тогочасної молоді людини, визнанням необхідності співпраці школи, батьків і громадських організацій у цій справі, оглядом рекомендацій щодо індивідуального підходу до кожної особистості. Окрему увагу календарі приділяли здоров'ю молоді жінки, проводили роз'яснювальну роботу щодо негативних факторів впливу на її здоров'я (ранній шлюб та материнство, тяжка праця, зокрема під час вагітності, відсутність гігієнічних умов побуту). Основним висновком, зробленим авторами стало визнання фізичного виховання та його популяризація потужним засобом

боротьби із соціо-культурними проблемами краю досліджуваного періоду.

Ключові слова: Буковина, вправи, ігри, молодь, преса, тіловиховання, фізичне виховання.

The article is devoted to the analysis of the content of articles in the printed editions of Bukovina of the studied period, which considered various aspects of physical education of children and youth of the region. It was found that physical education and health issues appeared in the press of the region of the period under study almost at the stage of its establishment. The main thematic areas of the bukovynian press were preventive materials identifying ways to prevent and combat disease (with colds – tempering, internal organs – moderation in nutrition, posture disorders – correct postures while sitting and standing, regular games, gymnastics, etc.); advertising (sale of a children's playground with a tower, bridge, stairs and other play equipment); analytical (identified problems of the population – smoking, alcoholism, chronic diseases, high mortality of children) with the definition of further prospects for overcoming these problems: physical education: Another area was educational articles with an analysis of the state of education in the families of Bukovina in the period under study, determining the results of education of the young man, recognizing the need for cooperation of school, parents this matter, reviewing recommendations for individual approach to each individual. The calendars paid special attention to the young woman's health, carried out explanatory work on the negative factors affecting her health (early marriage and motherhood, hard work, especially during pregnancy, lack of hygienic living conditions). The main conclusion made by the authors was the recognition of physical education and its promotion as a powerful means of combating socio-cultural problems of the region under study.

Key words: Bukovyna, exercises, games, youth, press, physical education, physical education.

УДК 796.011.3:070 (477.85) «19/20»
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/44/3.1>

Дарійчук С.В.,
канд. пед. наук,
викладач кафедри фізичної культури
і основ здоров'я
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

Завгородня Т.К.,
доктор пед. наук,
професор кафедри педагогіки та
освітнього менеджменту
імені Богдана Ступарика
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника

Допіряк О.А.,
магістрантка кафедри фізичної
культури і основ здоров'я
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Функціонуючи в умовах іншодержавного підпорядкування, система фізичного виховання української учнівської молоді і дорослих упродовж тривалого часу формувалася як унікальний симбіоз європейських і національних традицій з виразними атрибутами місцевої автентики щодо виховання здорових тілом і душею, освічених і патріотично налаштованих, свідомих і дисциплінованих, сильних особистостей і громадян,

здатних до витривалої праці на благо свого народу. Фізичне виховання дітей і молоді, як і вся галузь фізичної культури і спорту, у зазначений період мали широкий резонанс, що підтверджують численні матеріали буковинської періодики. У них, з одного боку, закумуляований сутнісний зміст тодішньої теорії і практики, а з іншого, вони були ефективним засобом подання і збереження інформації, розповсюдження фізкультурних знань. Газетні й журнальні статті, тематичні брошури, спеціальні випуски впродовж багатьох років

розкривали значення фізкультури і спорту в житті людини, популяризували заняття фізичними вправами, формували потребу в систематичних заняттях фізичною культурою, давали практичні поради та рекомендації; ілюстрували і дидактичні, розвивальні ефекти фізкультури й спорту, і їх дієвість у згуртуванні та національній самоідентифікації й утвердженні українців краю. Публікації в періодиці розглядаємо авторитетною джерельною базою, яка висвітлювала державну політику в сфері фізичного виховання, фізичної культури і спорту; відображала поступ галузевої наукової думки; висвітлювала розвиток фізкультурно-спортивного руху; прогресивні теоретичні ідеї й методичні надбання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Питання популяризації фізичного виховання і спорту як напряму діяльності студентських та фізкультурно-спортивних товариств на теренах Буковини різних історичних періодів вивчали А. Андрійчук, М. Кожокар, Ю. Тумак; публікації в регіональній пресі як джерело інформації про стан фізичного виховання в народних школах Буковини впродовж монархічного устрою аналізував О. Винничук та Н. Гнесь; вплив преси на громадське усвідомлення потреби занять фізичними вправами розглядали О. Мозолев та О. Цибанюк.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою даної статті виокремлюємо аналіз публікацій буковинської преси початку ХХ ст. з метою виокремлення вагомості фізичного виховання як засобу вирішення соціо-культурних проблем досліджуваного періоду.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням здобутих наукових результатів. Важливо відзначити, що преса досліджуваного періоду висвітлювала найгостріші проблеми в соціо-культурному житті краю і була, за твердженням М. Романюка, найефективнішим засобом доведення інформації до населення. Загальною темою, що об'єднувала всі українські пресові видання Буковини досліджуваного періоду стала проблема алкоголізації населення та пошук шляхів боротьби з цим явищем. Саме тому діячі антиалкогольного руху використовували сторінки пресових видань як можливість оприлюднити інформацію про шкodu вживання алкоголю. Видання релігійного характеру не оминали статі пропагандистського характеру. Автор статті «Горілка, вино і пиво», доктор Р. Геровський у доступній формі здійснив аналіз статистичних даних щодо вживання алкогольних напоїв у країнах світу і довів, що навіть у Росії вживання горілки майже в два рази менше (5 літрів на одну особу на рік), ніж в Австро-Угорщині (9 літрів на одну особу). При розрахунках враховувались навіть діти та літні люди. Далі автор проводить докладний аналіз наслідків вживання таких напоїв, розвіює міф

про те, що пиво і вино нічим не зашкоджують людському організму: крім переліку хвороб, автор навів статистику про кількість людей, що здійснили злочин у стані сп'яніння [6, с. 132].

Так, М. Боровський висвітлює реальний стан справ у краї, наголошуючи на результатах наукових досліджень: «Всіх дітей глуповатих, слабоумних і епілептичних, зібраних для дослідження, було 1000: у 471 дітей був тато алкоголіст, у 84 – була мама алькоголістка...Отже доказано, що діти сплоджені в п'яному стані батька одідичують або наліг до п'яньства, або набувають схлонностей до хоріб або вносять в суспільність зіпсуте» [1, с. 6]. З того, що автор подає приклади і наводить цілком доказові факти про результати наукових розвідок учених різних західноєвропейських країн, доходимо однозначного висновку про зацікавленість і широку обізнаність буковинців із тодішніми науковими поглядами, зі знахідками освітян у цій проблемі. Крім того, він засвідчив принципове небажання представників урядових кіл визнавати реальний стан речей [2, с. 6; 3, с. 6].

Перекладена з німецької О. Поповичем книга «Чума горілчана» представлена в «Буковині» протягом липня-листопада 1890 року виокремила потужну увагу до збереження фізичного здоров'я не тільки дорослого населення, а й молодого покоління. Частина книги, надруковані в газеті у вигляді статті, із гарним гумором, просто і зрозуміло наводили приклади з історії інших народів, визначав, що «наші прадіди були люди здоровіші, бо не знали тої горілки і не пили», порівнював відношення до проблем алкоголізму в інших країнах. Прийом використаний автором у статті «Два письма», дозволив «підглянути» за чужим життям, і тому ситуацію, про яку йшлося, кожний міг «приміряти» на себе [12, с. 6].

Педагоги та громадські діячі перебували у постійному пошуку засобів боротьби із алкогольною залежністю населення. Так, Г. Купчанко наголошував на необхідності систематичної антиалкогольної просвіти населення, а особливо молоді, школярів: «Кто з них прочитаєть або выслухаєть сіе най на цъле дитъе заречется пити горълку, и наградиць его здоровьемъ, счастьемъ и всякимъ добромъ на все его житье» [10, с. 161].

З-поміж засобів боротьби наголошували на суворому покаранні тих, хто зловживав міцними напоями чи палінням. Як стверджував І. Ілюк, стежити за цим мала громада, але перш за все учитель [9].

Педагогічні видання розглядали це питання крізь призму персони вчителя та його ставлення до проблеми, роль школи та вчительства у формуванні антиалкогольної політики на селі, співпрацю громадських організацій, читалень, осередків «Січі» із вчительством краю тощо. Матеріал представлений у часописі, завізований як «Тема, призначена

цісарсько-королівською крайовою Радою шкільною». Тобто М. Сиротюк на повітовій конференції вчителів народних шкіл у м. Кіцмань (1895 р.), виконуючи запит державного органу управління освітою та громадськості Буковини, аналізував участь учительства у популяризації здорового способу життя, відновленні та розвитку народних тіловиховних традицій, використанні фізичного виховання дітей та молоді як способу відволікти, створити інший, також активний і веселий варіант проведення часу, самоосвіти тощо. Потужна пропаганда здорового способу життя, представлена у виступі і базована на наукових фактах, історій із життя буковинців, прикладах відомих осіб тощо, «замішана» на зрозумілому, доказовому викладі, мала на меті «достучатись до серця кожного вчителя». Основним напрямом перспективного плану дії вчительства, окрім виховання школярів, визначено обов'язкове застереження, просвіта та «відвернення від тої горілчаної чуми» кожного буковинця, односельчанина, сусіда [9, с. 344].

Що цікаво, стан фізичного виховання в сільській школі розглядався в контексті особи вчителя цієї школи, а не тільки педагога з гімнастики. На думку І. Глібовицького, повага до освіченості, школи розпочиналась у селі саме з постаті вчителя. Його стиль життя, денний розклад і інтереси, навіть його стосунки у родині, були або прикладом для селян, зокрема дітей та молоді, або приводом для пліток. «Чи буде відноситись щиро сільській хлопчина до закликів про боротьбу із чумою горілчаною вчителя, який сам вживає оковиту разом із його батьками?» – таке питання, суто риторичне, задав автор читачам. І продовжуючи тему, визнав, що «до того вчителя із повагою ставиться вся громада, який добрий, але вимогливий до дітей; який враховує особливості цього місця, де проживає і працює; який приклад наслідування по відношенню до старих та жінок; який гімнастикується і показує, як це важливо для дітей і молоді» [8, с. 3]. Отже, вчитель сільської школи визнавався прикладом для підростаючого покоління, його персона викликала жваве зацікавлення з боку буковинців, його поведінку наслідували або критикували. Серед основних критеріїв такої оцінки виокремлені такі: чи займався він фізичним вихованням та поширював ідею обов'язковості серед населення, молоді, чи не вживав алкогольних напоїв та боровся за тверезість односельців [8, с. 3].

Треба зазначити, що проблеми здорового способу життя розглядались в єдності з активізацією фізичного виховання юнаків та дівчат. Узимку 1895-1896 рр. молодь с. Комарівці започаткували проведення ігор та забав просто неба, щоп'ятниці і щосуботи пропонуючи нові види фізичної активності. Способом інформування стали листівки із датою, часом збору та програмою розваги. Одним із популярних видів розваг стали перегони на

санчатах та лижах. Була прокладена лижня-дистанція та запрошувались судді із числа поважних жителів села. Участь та перемога вчителя гімнастики із м. Сторожинець С. Луцького в одному із заїздів стала приводом проведення ще одних таких перегонів. Присутні стверджували, що азарт змагання, гарний настрій та участь у масовому святі дозволяли відчувати себе частиною чогось «великого та правильного» [1, с. 8].

У газетах досліджуваного періоду знаходимо підтвердження участі священників у фізичному вихованні дітей і молоді надали «Дописи із села». Мова йшла про порівняння двох буковинських сіл, в одному з яких «отець» нічого не робить у напрямі пропаганди тверезості, а в іншому – організовує «тілесні забави» для дітей, вечірки з іграми і танцями для молоді, але без алкоголю! І, що цікаво, сам має з такої діяльності користь, бо зібрав вдвічі більше на утримання храму [7, с. 4].

Значний пласт різноманітних статей наукового, аналітичного та описового характеру, розміщених на сторінках «Буковини», присвячений досвіду боротьби місцевих громад, товариств і активістів краю із алкоголізмом і тютюнопалінням. Наприклад, товариство тверезості в с. Юрківці поширювало антиалкогольні гасла і прислів'я: «Честь тверезим газдам!», «Не шкода випитої горілки, а шкода пропитої розуму!» [4, с. 5].

Нестандартний прийом у боротьбі з алкоголем вибрали жителі буковинського села Топорівці. А. Василичук у своїй замітці прорахував скільки витрачає один любитель оковитої на рік – 60 золотих і що можна придбати для себе і для родини на ці кошти. Наприклад, за оголошенням автора, члени читальні цього села склали 17 золотих на весілля Дмитра Пурича. Ці прорахунки автор планував оприлюднювати систематично [5, с. 3-4]. А члени читальні в с. Черногузи вирішили власним прикладом показати, яким може бути життя без алкоголю і на цілий рік оголосили стан «тверезості», розпланували заходи не тільки пропагандистські, розважальні, а й фізкультурні. В іграх і танцях селяни вбачали противагу алкогольним веселощам. Необхідно зазначити, що в краї постійно шукали нові засоби боротьби із алкоголізмом, закликали керівництво державою приймати закони, які б встановлювали відповідальність за появу у п'яному вигляді у громадських місцях, за насилля у родині та відбір майна шинкарями у боржників за горілку [8, с. 3].

Аналіз матеріалів газети «Буковина» дозволяє виокремити таку важливу тематику для регіону, як боротьба із алкоголізмом та тютюнопалінням, участь священнослужителів у цій роботі, пропаганда тверезості і протиставлення зловживанню алкогольними напоями занять фізичними вправами, діяльність товариств у цьому напрямку тощо. Виокремлені нестандартні прийоми у боротьбі

з алкоголізацією населення – проведення фізкультурно-спортивних змагань та перегонів, масове виконання гасел антиалкогольного змісту в місцях скупчення людей, економічний лікбез «На що можна потратити ці гроші!», протиставлення пияцтву розваг, ігор та танців тощо.

Однією із ефективних форм формування почуття відповідальності за свої дії та активної життєвої позиції молоді стали статті пропагандистського спрямування в пресі Буковини (друга половина XIX – початок XX ст.). Так, стаття лікаря Н. Д. «Тютюн» визначила проблему «історичної залежності» від тютюнопаління європейських країн. Традиції тютюнопаління, сформовані у Європі, можна проілюструвати таким фактом: із 756 млн кг тютюну, що вироблено у світ, лише Австро-Угорська імперія використовувала 81 млн кг, що становило близько 10%. І що важливо, зазначив автор, «наш народ привик уже до тютюну», і, навіть, в гуцульських піснях возвеличений як велике щастя: «Порох, тютюн, люльку і дівчину чорнульку» [11, с. 3].

Цінністю цієї статті стало визначення форм і методів боротьби із цими шкідливими звичками, а саме: 1. систематичне надання всіма друкованими засобами Буковини можливості друку антиалкогольних та антитютюнових матеріалів, та відповідно; 2. систематичне подання послідовної тематичної інформації для друку як регіональними авторами, громадськими діячами тощо, так і передруку європейських лікарів, педагогів та фізіологів; 3. Розповсюдження в закладах освіти, на підприємствах, місцях скупчення представників дорослого населення, у громадських товариствах тематичних брошур, книг, листівок-одноденок; 4. Проведення «прилюдних» масових зустрічей, лекцій, бесід із дорослим населенням про неприпустимість паління при дітях та молоді [11, с. 3].

Наступною стала пропозиція протягом двох років лікувати від алкоголізму медичними засобами, голоду та занять фізичними вправами, працею на городі та хатніми справами. Прописані навіть дії у випадку втечі із такого закладу, саме арешт від одного до шести місяців. Але ми не знайшли опису чи хоча б нагадування про шляхи фінансування такого будинку [3, с. 3].

Висновки із цього дослідження і подальші перспективи в цьому напрямку. Преса Буковини досліджуваного періоду реалізувала насамперед чотири завдання в галузі фізичного виховання і спорту: просвітницьке (сприяла розвитку нового, здорового способу життя, виокремлювала користь народних тіловиховних традицій, боролась із проблемами алкозалежності, тютюнопаління та девіантної поведінки), пропагандистське (пропагувала нові види спорту й навчала їх методиці читачів видань, гімнастично-спортивний рух, товариства і клуби), організаційну (була організатором різних форм фізкультурно-спортивної діяльності: змагань, турнірів, піших переходів, туристичних походів, відкритих тренувань, курсів підвищення кваліфікації, учительських конференцій тощо), комунікаційне (створювала можливості комунікації між активістами фізкультурно-спортивного руху, між редакціями і читачами).

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Боровский М. Алкоголізм а дідичність. *Каменярі*. 1913. Ч. 11. С. 6–8.
2. Боровский М. Вплив алкоголю на духову і тілесну здібність людини. *Каменярі*. 1912. Ч. 6. С. 4–6.
3. Боровский М. Вплив алкоголю на духову і тілесну здібність людини. *Каменярі*. 1912. Ч. 7. С. 4–6.
4. Буковинськи товариства руськи. *Буковина*. Чернівці, 1886. Ч. 2. 16 січня. С. 5.
5. Василичук А. Дописи. Із Топорівців. *Буковина*. Чернівці, 1887. Ч. 4. 16 лютого. С. 3–4.
6. Геровский Р. Горілка, віно і пиво. *Православний календар на звичайний 1911 рік*. Річник 38. Чернівці: Руська Рада, 1911. 144 с.
7. Дописи з села. Вольни выборы *Буковина*. Чернівці, 1885. Ч. 12. С. 4. 8. Дописи. Із Черногузів. *Буковина*, Чернівці, 1887. Ч. 5. 1 березня. С. 3.
8. Ілюк І. В якій спосіб можна добру згоду mezi учительством на більшеклясовій школі плекати, котра могла-б вийти на добро тамошної школи, як також причинитись до піддвигнення поваги учительства в тійже громаді. *Bukowiner Padagogische Blatter*. Czernowits, 1899. № 22. С. 344–346.
9. Купчанко Г. Сатана – горілка. *Просвѣщеніє*. 1895. Ч. 12. С. 161.
10. Н.Д. Тютюн. *Буковински відомости*. Чернівці, 1895. 15(27) січня. С. 2.
11. Попович О. Чума горілчана *Буковина*. Чернівці, 1890. Ч. 13. 21 червня. С. 6–7.